

КАК РЕЗУЛЬТАТ ДЕСТРУКТИВНОЙ ПОЛИТИКИ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ

Сахань Е. Н.

Исследована деструктивная политика руководства СССР, введенная сталинским тоталитарным режимом, которая стала определяющей в организации голодомора в Украине в начале 1930-х годов XX в. Выявлены ее причины и последствия. Проанализированы политические решения, закрепленные в нормативных актах, которые регулировали отношения в государстве в тот период, а следовательно, оправдывали деструктивные процессы, которые уничтожали любые проявления демократии и развития национального самосознания украинского народа. Акцентируется внимание на существовании предварительно разработанного плана проведения политики антиукраинской направленности, которая привела к физическому истреблению крестьян искусственным голодом.

Ключевые слова: деструктивная политика государства, голодомор, геноцид.

GOLODOMOR IN UKRAINE IN 30th year's XX centuries

AS THE RESULT OF THE DESTRUCTIVE POLICY OF SOVIET POWER

Sakhan Olena

The destructive policy of managing of the USSR is probed in the article, which is inculcated the Stalin totalitarian mode, that became determining in organization of golodomor in Ukraine at the beginning of 1930th years of XX centuries, its reasons and consequences turn out. Political decisions, fastened in normative acts which regulated relations in the state in a period, are analyzed, and consequently, justified destructive processes which destroyed any displays of democracy and development of national consciousness of the Ukrainian people. Attention is accented on existence of the preliminary developed plan of conducting of policy of antiukrainian orientation which resulted in physical extermination of peasant's artificial hunger

Key words: destructive policy of the state, golodomor, genocide.

УДК 316. 285:343. 23

О. В. Ставицька, кандидат філософських наук, доцент

ПРО ПРИЧИНИ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Присвячено питанню спричиненості конфліктів у системі відносин «суспільство-держава». Проаналізовано такий чинник конфліктів, як депривація, її форми, зв'язок з людською агресією. Розглянуто роль держави і влади у виникненні соціального невдоволення та його наслідків. Сформульовано деякі висновки щодо місця депривації у відносинах між суспільством і державою.

Ключові слова: держава, суспільство, депривація, агресія, відносна депривація, умовна депривація.

Останні десятиріччя свідчать про те, що потенційна небезпечність конфліктів у соціальному житті на пострадянському просторі не тільки не зменшується, а й має тенденцію до збільшення. Причому їхня згубна сила багаторазово зростає. Ці спостереження підтверджують і події у благополучній Європі. Усвідомлення цього факту змушує звертати постійну увагу вчених на дослідження різноманітних чинників, які лежать у підґрунті зародження, виникнення та розвитку конфліктів і агресії усередині суспільства, впливають на його взаємини із державою.

Філософсько-правовий та політико-соціологічний аналіз зазначеної проблематики показує: конфліктність як одна з форм відносин «держава — суспільство» була помічена ще античними мислителями (зокрема, Аристотелем у його «Політиці»), потім знайшла своє продовження у Т. Гоббса, який дійшов висновку про те, що природний стан суспільства має усередині тенденцію до самознищення, і тільки держава як загальна влада здатна захистити людей від самих себе і собі подібних. Сучасні дослідники звертають увагу на найрізноманітніші чинники, що так чи інакше «офарблюють» у кольори конфлікту відносини суспільства і держави: від об'єктивних, на кшталт рівня розвитку виробничих сил, до особистісно-суб'єктивних, які майже не піддаються логічному поясненню [1]: дефіцит ресурсів; соціальні суперечності; відносини влади, залежно від ставлення до якої певних соціальних груп формуються відносини панування і підкорення, що веде до поділу людей на ворожі соціальні спільноти; диспропорції у здійсненні процесу соціалізації різних індивідів і груп; природне зіткнення значущих матеріальних і духовних інтересів людей в процесі їх життєдіяльності; слабка розробленість правових та інших нормативних процедур розв'язання соціальних суперечностей, що виникають у процесі взаємодії людей; достатньо стійкі стереотипи міжособистісних і міжгрупових стосунків громадян тощо.

В той же час майже зовсім поза увагою науковців-конфліктологів (за винятком О. Дмитрієва [2] та В. Кудрявцева [3]) залишається така ознака стану суспільства, як депривація. Але саме вона як чинник конфліктного характеру відносин «держава — суспільство» є сьогодні однією з найважливіших. Тому, не претендуючи на повний аналіз проблеми, вважаємо за необхідне висловити декілька зауважень з цього приводу.

Доведеним є твердження про те, що практично кожний крок у поведінці будь-якої людини як істоти розумної і соціальної визначається її прагненням до задоволення своїх потреб, а ці потреби зазвичай є не стільки інстинктивно успадкованими, скільки результатом безперервної соціальної взаємодії. Остання досить часто виступає у вигляді постійного протистояння та зіткнення достатньо великих соціальних або етнічних груп, своєрідної «громадянської боротьби», конфліктів. Подібні відносини є руйнівними для суспільства, бо розколюють його, позбавляють цілісності. До того ж додаються і неабиякі матеріальні збитки. Закономірно виникає запитання: чи існують якісь спільні — і для окремих особистостей, і для великих і малих соціальних спільнот — детермінанти виникнення агресії, ворожнечі і застосування насильства у внутрішніх конфліктах?

Однією з таких детермінант виступає відносна депривація. Цей термін походить із психології, де депривація як така (від англ. deprivation — втрата, позбавлення) означає певну неповноцінність сенсорних датчиків — органів сприйняття, наприклад, сліпоту, глухоту. При цьому таку сенсорну депривацію слід відрізнити від відносної депривації, бо це вже власно соціологічний термін. Відносна депривація визначається як сприйняття індивідами розходження між ціннісними очікуваннями (еспектаціями) та

ціннісними можливостями [3]. Більш розгорнуте визначення депривації дали С. А. Стоуффер [4] та Р. Мертон [5], які вважали, що люди відчують депривацію головним чином у таких випадках, коли оцінюють своє становище як несприятливе порівняно зі становищем інших індивідів чи груп, тобто йдеться про стан, для якого характерною є явна розбіжність між очікуваннями людей і можливостями їх задоволення.

При цьому треба звернути увагу на прикметник «відносна». По-перше, його використання означає, що стан депривації не є абсолютним, а виникає саме внаслідок порівняння себе з іншими. По-друге, припускається, що різні соціальні групи, котрі мешкають у різних суспільствах, можуть по-різному сприймати практично однакові життєві обставини. Одні можуть жити надголодь та не відчувати страждань, якщо вони вже звикли жити саме так і не очікують для себе у подальшому більш щасливої долі; інші ж люди в інших суспільствах (чи соціальних стратах), що перебувають у більш сприятливому порівняно з першими стані (в абсолютному виразі), відчують глибоке невдоволення і навіть фрустрацію.

Для пояснення і передбачення політичного насильства можна використовувати концепцію відносних депривацій, яка базується на твердженні, що до агресивності людей найчастіше спонукає руйнування їхніх надій. Може існувати розрив між рівнем потреб у будь-якому ресурсі, з одного боку, і тими умовами, на які люди можуть реально розраховувати, — з другого. Цей розрив, який і складає сутність відносних депривацій, неминуче викликає фрустрацію одночасно у багатьох людей і за відповідних умов саме наростання відносної депривації призводить до політичного насильства. Відносна депривація може бути наслідком:

1) зниження реальних можливостей на тлі зростання очікувань, як це сталося після розпаду СРСР. Здобуття незалежності колишніми радянськими республіками викликало у населення надію на значне оновлення та поліпшення життя. В той же час розрив господарських зв'язків спричинив різке погіршення економічного становища, внаслідок чого виникла й досить триває депривація різного ступеня в усіх пострадянських державах;

2) зниження можливостей на тлі зберігання очікувань на попередньому рівні. Очікування багатьох за таких умов визначаються скромною формулою зберігання статус-кво: «Аби гірше не стало». Це спостерігається, зокрема, в умовах економічної кризи та економічних реформ, в результаті природних та техногенних катастроф, політичних реформ, війн тощо. У цей час не задовольняються такі інтереси, як безпека, їжа, здоров'я та ін. Унаслідок цього посилюються соціальна напруженість та можливість соціальних конфліктів. Соціальна напруженість залежить від терпіння людей, яке, в свою чергу, визначається пам'яттю про більш тяжкі депривації, які вже відбувались у минулому. Наприклад, для українців — це пам'ять про Велику Вітчизняну війну, Голодомор, коли депривація досягла величезних розмірів і стримувалася бажанням перемогти ворога та соціальною рівністю;

3) зростання очікувань (посягань), у той час, як реальні можливості досягнення цих очікувань сприймаються як такі, що залишаються на

попередньому постійному рівні. Тоді також спостерігається посилення депривації, а отже, і підвищення можливості виникнення конфлікту. Як приклад можна навести численні ситуації із радянської історії, починаючи з жовтневого перевороту, коли народу давалися популістські обіцянки (комунізм найближчим часом, швидке оновлення суспільства, власна квартира кожній сім'ї до 2000 р. та ін.) з метою залучення найбільшої кількості населення на бік того чи іншого політика. Внаслідок цих обіцянок, які виявились оманюю, посилились соціальна напруженість та безпека соціального вибуху.

Відносна депривація може розглядатися не тільки у статичному, а й у динамічному аспекті, який є навіть більш важливим для розуміння та теоретичного пояснення реальних випадків розвитку громадянської боротьби і конфліктів у різних суспільствах. Люди можуть терпіти і миритися у дійсному часі з багатьма позбавленнями, навіть тоді, коли вони з гіркотою відмічають погіршення своїх позицій порівняно з тим, що вони мали раніше. Але якщо позбавити людину надії на майбутні позитивні зміни в її життєвій ситуації (тобто позбавити її майбутнього), вона або впаде у повну апатію, або вдасться до шаленого відчаю.

Збереження стабільного рівня депривації або навіть його зниження (що можливо або при зменшенні рівня домагань, або при більш швидкому, ніж ріст очікувань, зростанні задоволення вимог) веде до створення психологічних умов, що сприяють стабілізації морально-психологічної атмосфери в суспільстві, послабленню напруженості. І навпаки, посилення депривації породжує агресивні реакції на фрустрацію (блокування цілеспрямованої поведінки іншого). Реакція на фрустрацію звичайно втілюється у виступах, спрямованих проти джерел розчарування, справжніх чи вигаданих винуватців тяжкого становища; вона може реалізуватися в пошуках «козлів відпущення», якими в одних випадках стають національні меншості; в інших — особи, що одержують «несправедливо багато» за свою працю (залежно від ситуації це можуть бути торговці, приватні підприємці, «взагалі начальники», вчені та ін.); в третіх — органи влади і управління, функціонери і лідери правлячої партії.

Польський дослідник Е. Вятр виділяє випадок «умовної» депривації, відмічаючи, що вона зустрічається в групах, чиї запити особливо сильно зросли порівняно з можливостями їх задоволення. Саме тоді з'являється чітка тенденція до агресивної поведінки, спрямованої проти політичної системи чи суспільної групи, яку вважають винуватицею депривації. При цьому Е. Вятр посилається на роботу А. де Токвіля «Старий порядок і революція», в якій французький вчений XIX ст., мабуть, перший звернув увагу на цей механізм, показавши на прикладі Французької революції 1789 р., що революція може спалахнути не тоді, коли маси живуть гірше в абсолютному сенсі, а тоді, коли їх становище дещо поліпшилося, викликавши, проте, значно більш інтенсивне зростання очікувань. Взагалі ж можна сказати, що концепція депривації, по суті, розкриває загальний механізм реалізації і взаємодії потреб та інтересів у суспільстві.

Наведені міркування характеризують процеси, що відбуваються усередині суспільства і впливають на його ставлення до держави. Звідси виникає закономірне питання щодо ролі держави, яку вона грає у таких відносинах. Центральним, на наш погляд, при відповіді на це питання є поняття легітимності, яка виступає головною детермінантою того, чи буде народний гнів спрямовано проти влади або в якомусь іншому напрямку.

Легітимні уряди досить рідко стають мішенню заворушень. Разом з тим не можна вважати, що народ бунтує, а влада тільки відповідає на це. Насправді ж влада причетна до створення та зміни умов виникнення конфлікту на кожній стадії відносин «держава — суспільство». Політичні рішення дуже часто породжують і підтримують нерівність, яка є джерелом образ, репресивна політика посилює гнів та опір, зменшує можливість використання конвенційних форм протесту з боку населення, підштовхує його до революційних та терористичних виступів.

Характер дій влади у відповідь на агресію суспільства буває різним. Демократії зазвичай більше схильні до компромісів, бо їх лідери повинні враховувати можливість перевиборів. Але деякі демократії діють у край репресивно відносно меншин, у той час як деякі автократичні лідери виконують довгострокові програми соціального реформування. Це свідчить про те, що характер режиму для визначення відносин держави і суспільства є важливим, але не єдиним чинником. Також важливими є переконання або ідеологія політичних лідерів. Деякі з них прихильні до захисту прав людини, інші прихильні до таких цілей, як радикальний націоналізм чи релігійне очищення. Ідеології, які базуються виключно на націоналізмі чи фундаменталізмі, можуть бути використані для виправдання дискримінації, репресій і у крайніх випадках фізичного знищення меншин, що викликають роздратування [7].

Урешті-решт, уряди, так само, як і політичні рухи, залежать від міжнародного впливу. Одним з наслідків глобалізації є залежність більшості урядів від міжнародної торгівлі, інвестицій та зовнішньополітичної підтримки. Тому вони зіштовхуються з політичним тиском і змушені поважати права людини, поклатися більше на реформи, ніж на репресії, щоб стримувати невдоволення, і відкривати доступ до своїх політичних систем для участі населення у розподілі влади. Відмова від цього є ризикованою, оскільки це веде до міжнародної критики, дипломатичного тиску, зменшує торгівлю та інвестиції, а відповіддю на ще гірші зловживання може стати міжнародна інтервенція.

Підсумовуючи наведені міркування щодо ролі депривації у відносинах «держава — громадянське суспільство», можна сказати таке. По-перше, причиною політичного насильства є розвиток невдоволеності і як наслідок відносної депривації; по-друге, ця невдоволеність має тенденцію до політизації; по-третє, невдоволеність реалізується у насильницьких діях проти політичних об'єктів та діячів; по-четверте, ця невдоволеність дуже часто є наслідком діяльності влади. Ці висновки, безумовно, не ставлять крапку в дослідженні проблеми депривації як рушійної сили громадянських

конфліктів між державою і суспільством. Вона потребує подальшого ґрунтовного вивчення з боку соціологів, психологів, юристів, політологів та інших фахівців для встановлення засобів попередження розвитку депривації та ліквідації її наслідків, вироблення ефективних шляхів регулювання суспільних відносин у напрямку встановлення злагоди та миру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ансар, О. Современная социология. Гл. 6. «Конфликт и сдвиги» / О. Ансар // Социол. исслед. — 1996. — №3; Бабосов Е. М. Конфликтология: учеб. пособ. для студ. вузов / Е. М. Бабосов. — Мн.: ТетраСистемс, 2000; Ворожейкин, И. Е. Конфликтология: ученик / И. Е. Ворожейкин, А. Я. Кибанов, Д. К. Захаров. — М.: ИНФРА-М, 2001; Конфліктологія: підруч. для студ. вищ. навч. закл. юрид. спец. / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін.; за ред. професорів Л. М. Герасіної та М. І. Панова. — Х.: Право, 2002; Нікітін, А. Вплив аномії на нормативну поведінку суспільства / А. Нікітін // Право України. — 2003. — № 9; Попов, М. Ю. Філософсько-правовий аналіз нормотипного поведіння людини в умовах російської модернізації / М. Ю. Попов // Філософія права. — 2001. — №1(3); Сорокін, П. Преступлення і кара, подвиг і нагорода. Соціологічний етюд об основних формах суспільного поведіння і моралі / П. Сорокін. — СПб.: Изд-во Рус. Христ. гуманит. ин-та, 1999; Тацій, В. Функціонування влади в аспекті конфліктології / В. Тацій, Ю. Тодика // Право України. — 1997. — №8 та ін.
2. Дмитриев, А. В. Конфликтология: учеб. пособ. / А. В. Дмитриев — М.: Гардарики, 2000. — С. 81-82.
3. Юридическая конфликтология / отв. ред. Кудрявцев В. Н. — М.: ИГП РАН, 1995. — С. 30-31.
4. Гарт, Т. Р. Почему люди бунтуют / Т. Р. Гарт. — СПб.: Питер, 2005. — С. 75.
5. Stouffer, et al. The American Soldier / Stouffer et al. — Prinseton: Prinseton University Press, 1949. — Vol. I.
6. Merton R. K. Social Theory and Social Structure / R. K. Merton. — N. -Y.: Free Press, 1957.
7. Harff B. No Lessons Learned from the Holocaust? Assessing Risks of Genocide and Political Mass Murder since 1955 / B. Harff // American Political Science Review. — 2003. Vol. 97. — P. 56-73.

О ПРИЧИНАХ ПОЛИТИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ

Ставицкая Е. В.

Посвящено вопросу причинности конфликтов в системе отношений «общество-государство». Проанализированы такая причина конфликтов, как депривация, ее формы, связь с человеческой агрессией. Рассмотрена роль государства и власти в возникновении социального недовольства и его последствий. Сформулированы некоторые выводы о месте и роли депривации в отношениях между обществом и государством.

Ключевые слова: государство, общество, депривация, агрессия, относительная депривация, условная депривация.

OF POLITICAL CONFLICTS

Stvytska O. V.

The article is devoted to the question of origins of conflicts in the «society-state» system. The author analyses such reason for conflicts as deprivation, its forms and connections to human aggression. The role of state in emergence of social dissatisfaction and its consequences is

analyzed. Certain conclusions on the role deprivation in relations between society and state are formulated.

Key words: state, society, deprivation, aggression, relative deprivation, conditional deprivation.